

ПІДВИЩЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІЇ ЕКОНОМІСТІВ ЯК ДИДАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

М.С. Ісаєва, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут

Державний стандарт [1] загальної середньої освіти, в основу якого покладено «Концепцію навчання державної мови в школах України» [2], ставить освітню мету щодо вивчення української мови, котра полягає у «формуванні особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами, у різних формах, сферах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні належного рівня мовленнєвої компетенції учнів, що є однією з найважливіших умов їхньої успішної соціалізації».

Зміни в процесах, що визначають розвиток суспільства на сучасному етапі, ставлять високі вимоги до професійної діяльності, у тому числі й до спеціалістів економічного фаху, зумовлюють актуалізацію вдосконалення підготовки фахівців, заохочують увагу на умовах створення національної системи професійної освіти. З цією метою в процесі підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності передбачається формування комунікативних навичок. Особливо актуальне це завдання для спеціальностей гуманітарного профілю, для діяльності в системі «людина – людина», до яких належить і економіка та товарознавство.

Суттєву роль у розв'язанні цього завдання відіграє дотримання дидактичного принципу наступності, який полягає в опорі на вивчене і на досягнутий уже рівень мовного розвитку. Для нашого дослідження цей принцип має першорядне значення: опрацювання мовного курсу у ВНЗ не може бути ефективним без урахування змісту мовної освіти, передбаченого програмою загальноосвітньої школи.

Проте реалізації принципу наступності перешкоджає багато чинників.

По-перше, далеко не всі студенти, як засвідчив проведений константувальний зріз, мають належний рівень знань і умінь, передбачених програмою середньої школи (лексичний

запас, зв'язність мовлення, володіння нормами літературної мови, в тому числі орфографічними і пунктуаційними).

Але ж людина з вищою освітою, яка працює в торговельній або економічній сфері, не може бути неграмотною чи навіть напівграмотною: неправильно написане слово, неправильно поставлений розділовий знак можуть перевернути або й докорінно змінити зміст документа.

По-друге, нерозуміння семантики слова, особливо терміна, може суттєво вплинути на точність висловлення думки і адекватне сприймання її адресатом.

По-третє, нелогічність, непослідовність викладу, наявність зайвих і відсутність необхідних відомостей завжди перешкоджають належним чином висвітлити тему зв'язного висловлювання, забезпечити сприйняття адресатом головної думки, усвідомленого комунікативного призначення тексту, а отже є перешкодами у процесі спілкування.

По-четверте, неправильне оформлення документа, навіть неточне розташування його реквізитів, значною мірою ускладнює документоведення. Тому, хоч під час шкільного навчання кожен вивчав найважливіші орфографічні й пунктуаційні правила, відомості з фонетики, лексики і граматики, знайомився з вимогами до зв'язного висловлювання і до оформлення ділових паперів, мусимо визнати, що наявні у першокурсників-початківців надійним підґрунтям для подальшої навчальної роботи бути не можуть. До усіх цих, та низки інших, питань доведеться ще звертатися неодноразово.

Ми можемо, звичайно, констатувати недостатню ефективність навчальної і, зокрема, профорієнтаційної роботи в школі як передумови зваженого, усвідомленого вибору абітурієнтами способів профілю фахової підготовки, неефективність професійного відбору, ігнорування «негативної професіограми» – наявності в абітурієнтів якостей несумісних з фахом економіста. Але працювати мусимо з тими, хто вступив, добиваючись максимального наближення до вимог професії. Тому й виникає необхідність повторення і поглиблення вивченого в школі.

Отже увага має бути приділена усім змістовим лініям – лінгвістичній, комунікативній,

діяльнісній, культурологічній, які необхідно доповнити ще однією – профорієнтаційною.

Одним із найважливіших умінь і навичок, що складають основу мовленнєвої компетенції, є вміння створювати письмові тексти різних стилів та типів мовлення, різних жанрів, зокрема ділових паперів. Під час навчання у загальноосвітній школі учні вивчали такі жанри ділового мовлення, як оголошення, план роботи, розписка, протокол, заява, автобіографія, доручення, акт, характеристика, вчилися писати листи та оформляти адреси, засвоювали значення пов'язаних з цими документами термінів. Усі ці знання і вміння належним чином актуалізовані, можуть прислужитися і на вищому рівні освіти, в тому числі у навчальних закладах торговельно-економічного профілю. Адже кожному економісту доводиться більшою чи меншою (залежно від характеру діяльності і займаної посади) мати справу зі складанням і аналізом різноманітних ділових документів.

Ще одна лінія наступності між середньою і вищою школою – формування умінь усного мовлення, засвоєння засобів його вираження. У школі цьому слугують усні перекази, усні твори, рольові ігри, зрештою – будь-яка зв'язна відповідь на уроці мови, літератури чи іншої дисципліни. Ще більше уваги стали приділяти тій проблемі в останні роки – у зв'язку з уведенням дошкільної програми X і XI класів розділ «Елементи практичної риторики». У ньому передбачено опрацювання таких питань, як підготовка публічного виступу (збирання матеріалу, формулювання основної думки, добір ключових слів, складання плану), структура виступу, найважливіші вимоги до проголошення виступу, засоби вираження, невербальні засоби усного мовлення [6]. В останньому варіанті шкільної програми з мови велика увага приділена і діалогічному мовленню, якому вже присвячені і навчальні посібники, і дисертаційні дослідження [4]. Школярі засвоюють, що діалогічне мовлення відзначається «своєрідністю використання мовних засобів, а також механізмом функціонування і формування висловлювань», воно являє собою «ланцюг реплік, які породжуються в процесі спілкування двох або кількох осіб», тому у ньому «найбільш яскраво виявляється функція

мовлення як засобу спілкування» [6]. До комунікативної змістової лінії входять: складання діалогів відповідно до запрограмованої ситуації спілкування, пов'язаної з життєвим досвідом учнів, з особистими враженнями і спостереженнями, характеристикою людей; приватні розмови і офіційне обговорення певної теми, діалоги дискусійного характеру [6].

Належне опрацювання передбачених програмою аспектів розвитку усного мовлення в школі могло б стати надійною опорою для аналогічної роботи в аспекті професійного спілкування під час навчання у ВНЗ, в тому числі у закладах, що готують фахівців торговельно-економічного профілю, для яких усне професійне мовлення є надзвичайно вагомим. На жаль, рівень знань і умінь такого типу у вступників ще далекий від задовільного. Проте й ті знання і вміння, що є у першокурсників, необхідно залучати до навчального процесу, доповнювати і уточнювати.

У навчальному процесі доречно використовувати і сформовані в учнів критерії оцінювання усних і письмових висловлювань:

- відповідність темі, наявність і розкриття основної думки висловлювання;
- повного розкриття теми;
- правильність (додамо: і достатність – М.К.) фактичного матеріалу;
- послідовність і логічність викладу;
- правильність композиційного оформлення роботи;
- багатство словника і різноманітність граматичної будови мовлення;
- виразність і доречність мовлення [6].

На основі знання цих критеріїв і послідовного застосування їх викладачем у студентів складається чітке уявлення про об'єктивність чи необ'єктивність оцінювання їхніх робіт, а від цього значною мірою залежить мотивація зусиль, спрямованих на підвищення показників своїх навчальних досягнень.

Реалізація принципу наступності може стосуватися і культурологічної та діяльнісної змістових ліній. Культурологічна змістова лінія містить перелік тем, передбачає добір відповідних текстів, що знайомлять з історією і духовною культурою народу, з загальнолюдськими морально-етичними нормами і стають основною не тільки для збагачення мовлення школярів у

лінгвістичному та змістовому плані, але й «для формування особистісних переконань, виграєння власного духовного світу» [6]. У вищому навчальному закладі, зокрема (а можливо, особливо) торговельно-економічного профілю усе це стає передумовою чіткого усвідомлення суспільних функцій економіста, своїх обов'язків щодо оволодіння специфікою обраного фаху.

Діяльнісна змістова лінія не відображена на рівні знань, має процесуальний характер. Вона стосується оволодіння культурою мислення, розвитку мисленнєвих здібностей, освоєння таких мислительних прийомів і методів, як порівняння, узагальнення, систематизація, моделювання, усвідомлення структури власної пізнавальної діяльності. А все це надзвичайно важливе у будь-якому навчальному закладі. Отже уміння пізнавальної діяльності, сформовані в школі, знайдуть застосування і під час навчання у ВНЗ, в тому числі і торговельно-економічного профілю.

Отже знання і вміння, набуті в школі мають стати надійною базою для опрацювання курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» майбутніми економістами.

Не можна не враховувати й того, що оволодіння мовою проходить не лише на заняттях з мови, але й у всьому процесі навчання, під впливом мовного середовища, в якому перебувають студенти. На жаль, ні мовне середовище, ні навіть навчальна література не завжди можуть служити взірцями мовленнєвої культури.

Багато залежить і від ефективності методики опрацювання мовного курсу, в ході якого основна увага має бути спрямована на формування комунікативних умінь. Проте це не завжди спостерігається на практиці.

Цілком закономірно, що вже впродовж багатьох років не припиняється пошук ефективних шляхів підвищення рівня володіння мовою у системі професійної підготовки. Передусім ішлося про вдосконалення програми, про чітке окреслення змісту навчання. Застосовані раніше програми типу орфографічно-пунктуаційного практикуму чи основ ділового мовлення були однобічними, а тому й малоефективними. Наш висновок ґрунтується на тому, що рівень мовних знань і мовленнєвих навичок

майже у 50% студентів старших курсів низький. Однією з причин вважаємо те, що чинні програми були єдиними для всіх профілів і, хоч вони вимагали вивчення широкого спектру ділових паперів, але не передбачили розгляду ряду необхідних для конкретної спеціальності документів, не були зорієнтовані на формування фахового термінологічного словника студентів, їхнього професійному спілкуванні.

Така невідповідність між рівнем мовленнєвої освіти та професійною необхідністю призводить до того, що майбутні економісти слабо підготовлені до усного мовлення у процесі вивчення ними спеціальних дисциплін, не усвідомлюють ролі спілкування у виконанні службових обов'язків.

Більші можливості створює програма курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», яка забезпечує засвоєння студентами знань з лексикології, орфографії, граматики, пунктуації, культури мовлення та культури спілкування, в тому числі ділового. Вона вимагає конкретизації навчальної роботи відповідно до профілю фахової підготовки (у нашому випадку – торговельно-економічного).

Найбільшою ж перешкодою для реалізації її вимог є дуже стислий час аудиторних занять (все більше звужуючись, він уже досяг 32–36 годин). А це не дозволяє ні організувати планомірно повторення, ні застосовувати впроваджені сьогодні новітні технології. І все ж без такої роботи обійтися неможливо. Проте для її проведення потрібні інші, більш активні способи навчальної діяльності студентів, нові педагогічні технології.

Тому у процесі експериментального навчання ми намагаємось організувати виконання різноманітних мовно-мовленнєвих завдань, які сприяли б формуванню пізнавальних та комунікативних умінь. При цьому корінним чином змінювалася роль педагога, він перестає бути інформатором, а стає координатором діяльності студентів, які не

отримують знання в готовому вигляді, а здобувають їх власною працею, стають повноправними суб'єктами навчального процесу. Знайшли застосування інтерактивні форми навчання в парах, у малих групах, у ході ділових ігор, які позитивно впливають на загальний і мовний розвиток студентів [2, 43], створюють базу для подальшої самоосвіти студентів [5, 23].

У процесі навчання ми вважаємо за необхідне:

- максимально використати можливості самостійної роботи (зокрема – для повторення вивченого в школі) із практичним застосуванням;

- активізувати роботи студентів над підвищенням своєї грамотності (індивідуалізація на основі аналізу власних помилок);

- максимально використати тексти професійного (торговельно-економічного) змісту, підібраних відповідно до запланованих лінгвістичних тем.

Таким текстами є:

- уривки з державних документів економічного характеру;

- фрагменти підручників з економічних дисциплін;

- матеріали з періодичних видань, у яких висвітлюються економічні питання, описуються конкретні економічні проблеми;

- уривки з художніх творів, у яких описані певні економічні ситуації.

Матеріалами для обговорення, для створення проблемних ситуацій мовленнєвого характеру, для побудови діалогів слугували також фрагменти художніх фільмів, персонажами яких є економісти, телепередачі типу «Економіка» (24 канал), «Ділові факти» (ICTV), «Новини».

Застосування таких методів сприяє наближенню студентів до комунікативних завдань їх майбутньої професійної діяльності, свідомого ставлення до навчання, усвідомленню потреби постійного вдосконалення свого мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт загальної середньої освіти. Українська мова (проект) / Л.В. Скуратівський [та ін.] // Диво слово. – 1997. – №7. – С. 18–37.
2. *Донченко, Т.К.* Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови / Т.К. Донченко. – Київ: Фундація ім. О. Ольжича, 1995. – 251 с.
3. Концепція навчання державної мови в школах України / О. Беляєв, Л. Скуратівський, Л. Симоненков, Г. Шелехова // Диво слово. – 1996. – №1. – С. 16–21.
4. *Палих, Е.Я.* Навчання діалогічного мовленнєвого спілкування учнів 5-9 класів: посібник для вчителів / Е.Я. Палих. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 120 с.
5. Положення про організацію навчального процесу в кредитно-модульній системі підготовки фахівців. – Тернопіль: ТНПУ, 2004. – 47 с.
6. *Скуратівський Л.В., Шелехова Г.Т., Тихоша В.І., Корольчук А.М., Новосолова В.І., Остаф Я.І.* Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: Рідна (українська) мова для шкіл з українською мовою навчання. 5–12 класи / Л.В. Скуратівський [та ін.]. – Київ, 2005. – С. 5–8.

РЕЗЮМЕ

Стаття содержить исходные положения экспериментальной обработки курса «Украинский язык с профессиональной направленностью» в кооперативном торгово-экономическом учебном заведении.